

સુભટ સ્વાધ્યાય

સં. ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

સજ્ઞાય (સ્વાધ્યાય) નામનો ગુજરાતી કાવ્યપ્રકાર જૈન સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. જૈન જ્ઞાનભણ্ডારોમાં આ પ્રકારની હજારો રચનાઓ મળે છે. આવી એક અજ્ઞાતકર્તૃક સજ્ઞાય અહીં પ્રસ્તુત છે. રચના પંદરમા-સોઢમા સૈકાની જણાય છે. સજ્ઞાયના સૈકાવાર સ્વરૂપના નમૂના તરીકે આ રચના રસપ્રદ છે.

‘ભરહેસર૦’ પ્રાકૃત સજ્ઞાય પ્રસિદ્ધ છે. અનુ૦ ૩૧માં ‘મુનિમાલા’ નામક કૃતિ છપાઈ છે, તે પણ ‘સજ્ઞાય’ છે. પ્રસ્તુત ‘સુભટસ્વાધ્યાય’ મુનિમાલાની શૈલીની પ્રાચીન ગુજરાતી રચના છે. છન્દ ચોપાઈ છે.

સજ્ઞાયનો વિષય મહામુનિઓના ગુણકીર્તનનો છે. કવિએ મહામુનિઓને ‘પરાક્રમી યોદ્ધા’ના રૂપમાં વર્ણવ્યા છે. મોહ, કર્મ, પરીષદ, વિપરીત સંયોગો વગેરેની સામે લડીને આ મહાપુરુષો વિજેતા બન્યા છે. ‘સુભટ’ની કલ્પના સ્વીકારવાથી મહાસતી-મહાસાધ્વીઓને કવિ સજ્ઞાયમાં સ્થાન આપી શક્યા નથી. એક એક કડીમાં એક એક મહાપુરુષના નામોલ્લેખ સાથે એમના પરાક્રમનું અહોભાવપૂર્ણ સંક્ષિપ્ત ચિત્રણ કરવામાં આવ્યું છે. સજ્ઞાયમાં વારંવાર ‘જોઈ ન...’ શબ્દગુચ્છ આવે છે. એનો અર્થ છે : જોને, જુઓ ને. આના દ્વારા કવિએ એ મહાનાયકોના પ્રયત્ન તરફનો આશ્ચર્યભાવ સુંદર રીતે વ્યક્ત કર્યો છે. પ્રથમ બે કડીનો ભાવार्થ :

“જિનશાસનમાં જે સુભટો છે તેમનું હું હવે પ્રગટ વર્ણન કરીશ, જેમણે કર્મનું નામનિશાન મિટાવી દીધું અને શિવપુરીમાં જઈને વસ્યા.”

“જિનશાસનમાં સ્થૂલભદ્ર યોદ્ધા છે - તેમનું યુદ્ધ ધરેધર દોહાલું - આકરું હતું; મદનને મારીને જેમણે વેશ્યાને પ્રતિબોધ પમાડ્યો.”

શબ્દો વિશે

- નીઠવિઠ (૧) : નાશ કર્યો, અન્ત આણ્યો
 રઠત (૩) : સરદાર (રાજપુત્ર)
 સુધૂ (સુધ ?) (૪) : ખબર, સમાચાર

ભડિવાઈ (૫)	: વીર તરીકે સ્થાપિત
ભડિયા (૬)	: લડયા
કાસગી (૧૦)	: કાઠસગ્ગમાં
પ્રાણ (૧૧)	: પરાણે
અનમૂલી (૧૩)	: અનમૂલીને-ઠાકેડીને
ચાપડી (૧૭)	: ચપટીમાં ? થપ્પડમાં ?
ઠાહ (૨૧)	: સ્થાન
ફેડિડ (૨૧)	: પૂરું કર્યું, દૂર કર્યું.

જિનશાસનિ જે અછડ સમટ, તે હું હવડાં કહિસુ પ્રગટ;
 જીણિ નીઠવિડં નામ કર્મહ તણું, જઈ વશા તે શવપુરિ ભણું. ૧

થૂલિભદ્ર જિનશાસનિ ભણું, ચૂરું ઝૂઝા દોહિલું તસ તણું,
 મારી મયણ વેશા કીઠ બોધ, થૂલિભદ્ર જિનશાસનિ યોધ. ૨

વડડ રાડત ભણું જંબૂકમાર, તેહનડ અછડં અટ્ટ કુમારિ;
 પાંચ સડં સરસી લીધી દીચ, કર્મ ભાંજી ભડ લાઈ સીચ. ૩

હલૂડ નેમિકુંઅર મન ભણડ, લહૂઆતણડ(ડ?) સુધૂ સાંભલૂ;
 લહૂડ દિણીયર હુઈ તેજવંત, રથિ ચડિડ રાજલિદે-કંત. ૪

જોડ ન ઝૂઝતણુ ભડિવાઈ, વંસહ કોટિ ચડિડ સોહાઈ;
 તિણિ ચડી કીધુ કર્મસંહાર, ઇલાઈપુત્ર અભિનવડ ઝૂઝાર. ૫

જોડ ન ઝૂઝ તણી(ભણી?) એક મારિ (?), આઠ-બત્રીસી મેલ્હી નારિ;
 ધનુ-શાલિભદ્ર બે ચાલીઆ, તપસંયમ લેઈ કર્મસિડ ભડિઆ. ૬

જોડ ન ઝૂઝતણી એક જાતિ, વસડ વેસાઘરિ દીહ નડ રાતિ;
 દસ પ્રતિબોધી કરિ આહાર, નંદિસેણ અભિનવુ ઝૂઝાર. ૭

જોડ ન ઝૂઝ તણી એક - લિ(ચાલિ?), સરિ બાંધી માટીની પાલિ;
 ચઢિઅંગાર દહી કર્મજાલ, ઇણી પરિ ઝૂઝાઈ ગયસકમાલ. ૮

૧. ઠાહ-થાહ-થાગ-તાગ-એનો તાગ પામી લીધો ।

૨. મારિ-માર-કામદેવ ।

चिलाइपुत्र मिलिउ चोरह सत्थि, मारी स्त्री मस्तिक लिउ हत्थि;
 पूछिउ धर्म सुजाणे कहिउ, इणी परि झूझी कर्म सिउं भयु(भडिउ ?) १
 सेठि सुदरसिण कासगी रहिउ, अंतेउरि ऊपाडी लीउ;
 राणी जोउ प्राणविनाण, सेठिइं तिहानि मेहल्युं माण. १०
 सेठि सुदरसिण खरु सविचार, सील जि(नि?)समकित जस हथीयार;
 मनह माहि समरइ नवकार, जोइ न वणिक सउ झूझार. ११
 बाहूबलि अभिनवु झूझार, कर्म अनमूली कीधा छार;
 वरस दिवस सोइ कासगि रहिउ, कर्म अनमूली शिवपुरि गयउ. १२
 अइमतु बेडी जिम तरि, जलह माहि-बाहिरि सोइ फिरइ;
 पणग-दिग-मट्टी ऊचरि, अठवरीसु केवल वरि. १३
 वयरसीह जिनशासणि सार, लहुया लगइ पुण अंग इग्यार;
 जातमात्र जिणि मोह जीपिउ, जोइ न बालक किम झूझिउ. १४
 अवंतीनयर अवंतीसुकुमार, गुरुवयण सांभली विसाल;
 नलनीगल विमाण जव दीठ, रयणमाहि सोइ जई बईठ. १५
 जोइ न झूझइ साहसधीर, दशणभद्र चालिउ वंदणि वीर;
 सरपिति चालिउ कोपि चडी, तीणइ जीतु एकइ चापडी. १६
 क्षमाखण्ड करि ग्रहिउ वीर, कूरगड जोवउ साहसधीर;
 वार करंता कर्म शवि नीठ, मुगतिपुरी सोइ जई बईठ. १७
 वंकचूल बंकु झूझार, क्रोध हणिउ जीणइ खड्ग]प्रहारि;
 अणजाण्या फल शवि परिहरी, संसारसमुद्र गयउ लीला तरी. १८
 राजगृहनयरि रोहणिउ चोर, कर्म उनमूली कीधां दूरि;
 गाथा एकमांहि प्रतिबोध, इणी परि झूझइ रोहणीउ योध. १९
 कालकसूरि प्रभावक हूआ, सरसति कारणि ते झूझूआ;
 गरदभिलनउ जेणिइ फेडिउ ठाह, जिणशासण मांहि करिउ ऊछाह. २०
 बीजा हूआ कालिकसूरि, सय्य प्रमाद सवि कीधा दूरि;
 स्वामि शीमंधर करि वखाण, सुरपिति वंदणि आविउ पिठांण २१

भट्ट भणुं सयंभवसूरि, नामिइं अष्ट महासिद्धिपूर;
 होम करंता प्रतिबीझव्या, प्रभवस्वामि पाटि झूझीआ. २२
 कयवन्ना रथि(षि?) तणु विचार, इणइ अनुक्रमि हुई सातइं नारि;
 दुद्धि छांडी जिण संयम लिउ, कयवनु ईणि परि झूझीउ. २३
 खंदकसीसह करुं प्रणाम, दुरिय पणासइं जेहनइ नामि;
 सध्य पांच सइस्यूं झूझिआ, मरण कालि नवि कायर हूआ. २४
 जगत्रय वदीतु हऊ झूझार, मोदिक सरीसा कर्म कीया छार;
 यादववंश मांहि वंदणू, ढंढणकुमार नाम तस तणूं. २५
 गोयम गणहर गुणभंडार, जेहनी लबधि घणि विस्तारि;
 पनरस तापस प्रतिबूझव्या, अष्टापद गिरिवरि झूझूआ. २६
 चक्रवर्ति भरत्थेसर भणूं, खरूं झूझ दोहिलूं तस तणूं;
 आरीसा मांहि केवलनाण, ईणि परि झूझि भड संग्रामि. २७
 शरणागत छलि(वछलि?) भडीउ वीर, शांतिजिणेसर साहसधीर;
 तेहना गुण न लाभइ पार, एक जीभ किसूं कहूं विचार ? २८
 इणि अनुक्रमि जिणशासनि सार,
 अनंत सभट नवि लाभइ पार;
 भणइ गुणइ सांभलइ जि कोइ,
 मुगतिरमणीइ तीह निश्चल होइ. २९

